

Поняття легітимації: основні парадигми розуміння //
Філософська думка. - №5. – К., 2009. – С.9-21.

Анотація. У статті на тлі формулювання розширеного розуміння соціального інституту в контексті феноменологічної традиції знання розкривається соціальна потреба в легітимації інституціонального світу й через методологічну призму поняття раціональності, взятому в широкому смисловому спектрі значень (як мислення, рефлексивність), окреслюються головні концепції розуміння легітимації та домінуючі засади її реалізації (в діахронії змін філософських парадигм – від онтологічної через менталістичну до лінгвістичної).

Типологія моделей легітимації у філософсько-історичній діахронії подається як поступова трансформація засад легітимації в напрямку від дорефлексивного стану (онтологічно-сакральний тип, що спирається на догматизовані комплекси знання) до рефлексивного (формально-раціональний тип), який зазнає подальшої трансформації у відповідних підходах постмодерністської філософської традиції, що культивують нарративний потенціал мовних ігор.

При цьому наголошується, що історичним типам суспільств притаманний домінуючий (як ідеальний) тип та механізм легітимації: архаїчному суспільству – міфологічна легітимація; суспільству високих культур, визначною ознакою яких розглядається наявність інституту держави, – релігійна легітимація; модерному та постмодерному суспільствам – формально-раціональна легітимація.

Ключові слова: легітимація, легітимність, соціальний інститут, суспільна угода, раціональність, комунітаризм, демократія.

Аннотация . В статье на фоне формулировки расширенного понимания социального института в контексте феноменологической традиции знания раскрывается социальная потребность в легитимации институционального мира и через методологическую призму понятия рациональности, взятом в широком смысловом диапазоне значений (как мышление, рефлексивность), определяются главные концепции понимания легитимации и доминирующие принципы ее реализации (в диахронии изменений философских парадигм - от онтологической через менталистскую к лингвистической).

Типология моделей легитимации в философско-исторической диахронии представляется как постепенная трансформация принципов легитимации в направлении от дорефлексивного состояния (онтологически сакральный тип, что опирается на догматизированный комплекс знания) к рефлексивному (формально-рациональный тип), который получает дальнейшие трансформации в соответствующих подходах постмодернистской философской традиции, культивирующих нарративный потенциал языковых игр.

При этом отмечается, что историческим типам обществ присущ доминирующий (как идеальный) тип и механизм легитимации: архаическому обществу - мифологическая легитимация; обществу высоких культур, определяющим признаком которых рассматривается наличие института государства, - религиозная легитимация; модерному и постмодерному обществам - формально-рациональная легитимация.

Ключевые слова: легитимация, легитимность, социальный институт, общественный договор, рациональность, коммунитаризм, демократия.

Annotation. In the article on the basis of formulation of deep understanding of social institute in the context of phenomenological traditions of knowledge the social demand in legitimating of institutional world and through methodological prism of concept of rationality are opened, which is taken in wide sensible spectrum of knowledge (as mentality, reflexivity) the main concepts of legitimating understanding and dominant factors of its realization are

underlined (in diachrony the changes of philosophical paradigms – from ontological through mental to linguistically).

The typology of models of legitimating in philosophical-historical diachrony is presented as gradual transformation as factors legitimating in the direction from before reflexive condition (ontological-sac rental type, which is based on the dogmatic complexes of knowledge) to reflexive (formal-rational type), which experiences further transformation in coordinate approaches of post modernistic philosophical tradition, which cultivates narrative potential of lingual games.

It is also stressed that historical types of societies are characteristic to the dominant (as ideal) type and mechanism of legitimating: to the archaic society – mythological legitimating; to the society of high cultures, remarkable indication of which the availability of institute of government are examined – religious legitimating; to the modern and post modern society – formal-rational legitimating.

Key words: *legitimation, legitimacy, social institutions, social contract, rationality, communitarism, democracy.*

Поняття «*legitимації*» сьогодні є досить вживаним в різних контекстах. Можна говорити навіть про своєрідну моду на його застосування. Проте нас цікавить феномен легітимації передусім як практично-філософська проблема, яка стає чимдалі більш актуальною.

У статті ставиться на меті на тлі формулювання розширеного розуміння соціального інституту в контексті феноменологічної традиції знання розкрити соціальну потребу в легітимації соціального світу й через методологічну призму поняття раціональності, взятому в широкому смисловому спектрі значень (як мислення, рефлексивність), окреслити головні парадигмальні концепції розуміння легітимації та домінуючі засади її реалізації.

Розпочати варто із деяких термінологічних уточнень - насамперед значень термінів «легітимність», «легітимація», «соціальний інститут», щоб на прикладі останнього розкрити соціальну потребу в легітимації. Термін «*legitимація*» - є похідним від «*legitимність*». Латинський відповідник *legitimus* – багатозначний. Причому всі його значення стосуються юридичної царини – «правовий», «правомірний», «відповідний закону», «правильний» тощо.

Сучасне соціально-філософське розуміння поняття легітимності спирається на теорію чистих типів легітимних засад панування Макса Вебера [Вебер, 1998]. Продовжуючи неокантіанську традицію він дослідив мотиви покори під кутом зору ціннісного ставлення підлеглих до розпоряджень керівників. На цій основі у феномені політичного панування М.Вебер розмежовував аспекти легального і легітимного. Перше фіксує правові конотації й характеризує формальну відповідність розпоряджень чинному законодавству, тоді як друге – *антропологічний чинник значимості для людей*, що є виразом ментальних реакцій та дій як *довіра, схвалення й прийняття*.

На підставі цих міркувань термін *legitимації* можна витлумачити як *надання чомусь або здобуття чимось* легітимності. Очевидно, що легітимність скоріше є результатом легітимації, є певною якісною ознакою предмета (суб'єкта панування, соціального інституту, політичної дії, певної практики), тоді як легітимація – це найчастіше певна соціальна діяльність, система взаємопов'язаних дій, послідовних в часі - *процес*.

Як виникає потреба в легітимації? Покажемо це на прикладі генезису соціального інституту в контексті феноменологічної соціології знання П.Бергера і Т.Лукмана [Бергер, Лукман: 1995]. Початок народженню соціального інституту кладе узвичаєння певних соціальних дій, тобто механізм їх габітуалізації. Цей механізм узвичаєння супроводжує будь-яку людську діяльність шляхом її стандартизації. У цьому розумінні інститут – це *будь-яка типізація людського досвіду*.

Габітуалізація виконує важливу соціальну функцію – спрощення людської діяльності. Вона звільняє індивіда від здійснення вибору в знайомих (типових) ситуаціях. Коли ж в цей процес втягуються інші індивіди внаслідок взаємної типізації узвичаєних дій індивідів, тоді говорять про інституціоналізацію певного смислу, що лише свідчить про соціальне врегулювання певного фрагменту людської діяльності. На підставі зазначеного, під **соціальним інститутом** будемо розуміти *усталений комплекс формальних та неформальних правил, принципів, кодів, смислів, що впорядковують та кристалізують соціальне буття індивідів у системі ролей, статусів та організацій*.

Із цього розширеного тлумачення соціального інституту стає очевидним, що однією з головних його функцій є функція нормативної регуляції та регламентації суспільного життя, яка виявляє *владний (потестарний)* потенціал інституту. А це вказує на апіорний зв'язок соціального інституту з перспективою його обґрунтування, визнання (довіри) та прийняття, тобто легітимацією.

Тож ми впритул підійшли до пояснення соціальної потреби в легітимації інституту. Утворення соціальних інститутів відбувається як *стихийно* в процесі типізації ситуацій соціальної дії, так і шляхом *свідомого, цілеспрямованого* запровадження (соціальний конструктивізм). З утворенням інституту він починає жити власним життям в історичному часі. Інститути стають частинами об'єктивної соціальної дійсності. Соціальний світ людей – це передусім інституціональний світ як сукупність інститутів.

У системі відношень соціального суб'єкта – конструктора (творця) соціального світу і соціального світу як його продукту можна виділити такі важливі структурні компоненти: екстерналізацію (мисленнєве покладання світу), об'єктивізацію цього світу та інтеріорізацію (засвоєння об'єктивного соціального світу).

Саме на етапі інтеріорізації інституціонального світу новою генерацією виникає потреба в його легітимації. Бо первісний сенс певного інституту, а тим більш всього інституціонального світу для нової генерації вже недоступний. Тож, аби він став переконливим, його треба витлумачити, пояснити й донести в різних формулах легітимації. Цю важливу роботу в суспільстві виконують такі важливі *мегаінститути*, як релігія, мораль, право, освіта, сім'я та ін.. Вони здійснюють соціалізацію молоді.

В основі соціалізації нової генерації якраз і лежить легітимація в її очах інституціонального світу певного суспільства. Тоді, як видається, *легітимацію* можна інтерпретувати як *процес переходу (пасивна) та переводу (активна, цілеспрямована) зовнішнього (об'єктивного) смислу у внутрішнє (суб'єктивне)*, тобто тлумачити її як *інтеріорізацію* в нормативному плані та як ознайомлення (набуття певного знання про соціальний світ) – в когнітивному.

Структура легітимації. Легітимація являє собою складний соціальний процес, в якому аналітично доречно виділяти, аби уникнути плутанини¹, принаймні такі структурні елементи:

1) *Суб'єкт легітимації* - легітимаційних дій (*ХТО* легітимує – жерці, теологи, владні структури, ідеологічні центри, ЗМІ тощо). Це *суб'єкт активний*.

2) *Об'єкт (ЩО* легітимується) - це передусім соціальний інститут, соціальна практика, соціальні явища, політика – все, що зачіпає інтереси людей, постає соціально значимим.

3) *Смисловий універсум* (в референції *ДО ЧОГО* легітимується). Це - метафізичні та наукові картини світу, нормативні та ціннісні системи: міфологія, релігія, наука, мораль, філософські парадигми.

4) *Механізм (ЯК, у який спосіб* легітимується).

5) *Носії легітимних уявлень* - індивіди. Це також *суб'єкт, але пасивний* (реципієнт). Він є точкою перетину, впливу легітимаційних дій.

¹ Поштовх для більш чіткого осмислення структурних елементів легітимації надала стаття О.Ю. Висоцького, в якій автор оперує поняттями «суб'єкт легітимаційної політики» та «суб'єкт легітимації», не розкриваючи їх змісту [Висоцький, 2008].

Як бачимо, в легітиміаційному процесі відбувається свідоме надання соціальним інститутам суб'єктивної значущості згідно з уявленнями про цінність, благо та належне. А це значить, що будь-яка *легітиміація здійснюється в ціннісно-нормативному полі й спирається на нормативний консенсус в суспільстві щодо значень життєвого світу.*

Тоді *легітимність* є не просто результатом легітиміаційного процесу, а атрибутивною ознакою соціального інституту. Виражаючи включеність особистого компонента в потестарні відносини, легітимність характеризує рівень визнання (довіри) до соціального інституту (інституційної сфери в цілому) в соціумі, його якісну *когнітивно-ціннісну визначеність*. На цій підставі доречно говорити, що *легітимність* (інституціонального світу) виявляє певний горизонтальний вектор інтеграції індивідів на основі єдності поглядів на соціальний інститут, соціальну практику чи форму життя.

Філософія як інстанція граничної легітиміації. Філософія з часу свого виникнення висуває претензію на всезагальне знання про універсум суцього. Саме так розумів філософію Аристотель - як науку про первоначала та першопричини. Відтоді метафізична філософія переймалася пошуком й відкриттям підґрунтя, «початків» і «кінця», тобто остаточних (як сьогодні кажуть, граничних) засад і смислів всього суцього. На цій підставі можемо стверджувати, що проблема легітиміації завжди перебувала в центрі філософської рефлексії протягом всієї її історії, трансформуючись у різноманітні категоріально-парадигмальні моделі. У площині метафізичних пошуків ця проблема виступає в модусі граничного обґрунтування засад буття й мислення², які своєрідним чином трансформуються у філософсько-історичній діахронії в процесі переходу від *онтологічної* парадигми філософування через *менталістичну* (свідомості, суб'єктивності) до *лінгвістичної*.

Причому основою парадигмального розрізнення моделей розуміння легітиміації може слугувати поняття *раціональності*. Саме парадигмальні трансформації останнього відбивають специфіку постановки проблеми легітиміації та теоретико-методологічний арсенал їх розв'язання. У цьому зв'язку ми можемо говорити про певні **типи легітиміації**, а останні кореспондувати (звісно допускаючи певне спрощення, без чого неможливе будь-яке теоретизування) з відповідними історичними типами суспільств.

Взявши за основу чинник *раціональності*, розрізнення типів легітиміації у філософсько-історичній діахронії можна подати як їх поступову трансформацію в напрямку від дорефлексивного стану засад легітиміації (*онтологічно-сакральний тип*, що спирається на догматизовані комплекси знання) до рефлексивного (*формально-раціональний тип*), який зазнає подальшої трансформації у відповідних підходах постмодерністської філософської традиції, що культивують наративний потенціал мовних ігор.

На наш погляд, застосування поняття рефлексивності для типології легітиміаційних моделей надає певні методологічні переваги. А саме: деякі з дослідників, які торкаються легітиміаційної проблематики, говорять про традиційний тип легітиміації. Проте, в контексті чинника рефлексивності цей тип можемо інтерпретувати як *онтологічно-сакральну легітиміацію*, в межах якої вирізняються *міфологічна легітиміація* як цілком дорефлексивна, бо спирається на синкретизм світобачення, та *релігійна легітиміація*, яка, зберігаючи онтологічний характер, містить вже елементи рефлексії: людина усвідомлює Бога як творця світу й вищу легітиміаційну інстанцію соціальних порядків.

Перестановка від одних легітиміаційних засад на інші відбувалася *еволюційним шляхом* в процесі *суспільної раціоналізації* в напрямку від надання соціальним інститутам космічної чи божественної релевантності (онтологічна) до раціонального обґрунтування їх у межах аксіоматично-дедуктивних систем або на засадах *априорного* постулювання

---

²Проблему граничного обґрунтування (Leztbegrundung) актуалізував в методологічних межах дискурсивної етики К.-О.Апель.

неусувності певного набору рефлексивних операцій (в менталістичній) і, зрештою, – до трансцендентально-прагматичної рефлексії передумов легітимації (в лінгвістичній парадигмі).

Таким чином, методологічне підґрунтя в розумінні переходу від міфологічної до релігійної легітимації суспільних форм життя становить евристично-плідна теза М.Вебера про *всесвітньо-історичний процес як процес суспільної раціоналізації*. Причому, головним чинником раціоналізації соціальної поведінки він розглядав релігійні етики – як еволюційно перші форми розчаклування міфологічних картин світу.

Своєрідною методологічною паралеллю постає ідея Е.Дюркгайма про існування *об'єктивного процесу абстрагування соціального досвіду*, в якому міфічні сили спочатку сублімувалися в образ трансцендентних Богів і, зрештою, в *ідеях*. Наслідком цього процесу було те, що природа поступово позбавлялась *божественного характеру*. Відбулося, так би мовити, звуження сфери сакрального, що на рівні легітимаційних механізмів супроводжувалося *«омовленням сфери сакрального»* (Ю.Габермас описує це терміном *«Versprachlichung»*), тобто раціонально-рефлексивною конвертацією сакрального прикриття на засади комунікативно здобутого консенсусу.

Ідеальні типи та механізми легітимації. Звісна річ, легітимність конкретного типу інституціональної сфери суспільства завжди забезпечується кумулятивним ефектом різних легітимуючих принципів. Однак, можна говорити, що кожному історичному типу суспільства притаманний домінуючий тип (як ідеальний тип) та механізм легітимації:

– для архаїчного суспільства – міфологічна легітимація, в засадничена механізмом магічних практик в символічно-чуттєвій формі обрядів та ритуалів;

– для суспільства високих культур, визначною ознакою яких можна вважати наявність інституту держави, – релігійна легітимація - шляхом священної практики та молитовно-ритуальної апеляції до Бога та Святого письма (використовуються різні механізми легітимації, що зберігають ритуальний характер: помазання, коронація та інавгурація);

– для модерних та постмодерних суспільств – формально-раціональна легітимація, яка реалізується механізмом формальних процедур, заснованих на принципах позитивного права та раціональної моралі.

Із окресленою класифікацією основних (ідеальних) типів легітимації інституціональної царини соціуму певною мірою співвідноситься веберівська типологія легітимності, з тою відмінністю, що вона пропонує ідеально-типові засади (харизматична, традиційна та легальна) в розрізі експлікації суб'єктних мотивів покорі індивіда владі.

Обстоюючи окреслену концепцію легітимації соціальних інститутів, варто також відзначити, що постсучасний етап суспільного розвитку характеризується *плюральністю* чинних типів та механізмів легітимації. Так, у межах формально-раціональної легітимації можна виділити деякі різновиди на основі такої універсалиї суспільного життя як **цінність**, розглянуту в контексті контекстуальне-універсальне.

Універсалістські засади легітимації впливають із формальних правил та принципів універсалістських етик, що мають універсальну (для усіх людей) значимість. Історично першими універсальний простір справедливості окреслювали приписи та заповіді світових релігій. Однак з новочасної доби, коли мораль чимдалі втрачала онтологічно-релігійне підґрунтя легітимації, універсальність моральних вимог почали імплікувати із формального принципу розуму. – етичний категоричний імператива І.Канта.

Контроверзу легітимаційному потенціалу моральних цінностей універсалістських етик становлять матеріальні етики, які розвивають етику блага Аристотеля, Августина та Аквіната. У цьому випадку моральні засади легітимації визначаються змістово окресленими цінностями, які правлять за „матеріальне апріорі” у сенсі М.Шелера. У такий спосіб універсальним моральним цінностям протиставляються моральні цінності, обумовлені певним контекстом – змістовним чи історичним. У ХХ ст. контроверза універсалістських та матеріальних етик з усією гостротою проявилася у суперечці між

лібералізмом і комунітаризмом, предметом якої постали питання надання переваги інстанції легітимації: або універсальним правам, що випливають із універсалістської деонтологічної етики, або блага, закоріненому в контекст телеологічно-ціннісної етики конкретно-історичних спільнот.

Проте введення дихотомії *контекстуальне-універсальне* потребує застереження: вона має *відносний характер*, бо, як слушно зауважив Т.Парсонс, головні *права* людини (на життя, свободу, гідність тощо) можна розглядати як *блага* й отримати ціннісну перспективу і, навпаки, певні цінності (життя, свобода, честь та ін.), отримуючи статус правової інституціоналізації, набувають універсального виміру.

Ціннісну легітимацію залежно від перспективи *внутрішнє/зовнішнє* можна інтерпретувати як:

– *моральну легітимацію* (із внутрішньої перспективи суб'єкта на основі усвідомлення свого обов'язку);

– *ідеологічну легітимацію* (із зовнішньої перспективи), коли певні групові інтереси та цінності висувуються суб'єктом легітимації з претензією на їх загальну значимість.

Поєднання різноманітних культурних зразків легітимації із соціально-диференційованими видами діяльності (приміром, управлінням) відкриває перспективу на інші різновиди легітимації, зокрема **політичну**. Пристаючи до точки зору сучасного американського соціолога Ентоні Гіденса [Гіденс, 2003: с. 368], генезис останньої варто пов'язувати з появою *бюрократії* як еволюційної універсалиї, здатної до ефективної мобілізації легітимаційного впливу.

Політичну легітимацію, залежно від *засобів мобілізації впливу*, у свою чергу можна диференціювати на *авторитарну* та *демократичну*.

Демократичну легітимацію також можна інтерпретувати на основі розрізнення філософських засад раціональності *монологічне/діалогічне*, в площині, відповідно, принципу суб'єктивності філософії свідомості та принципу інтерсуб'єктивності філософії мови. На цій основі демократична легітимація отримує або позитивістський образ децизіонізму політичного рішення як вияв *системної раціональності*, або образ консенсуальної практики як вияв *комунікативного практичного розуму* в деліберативному модусі демократичного політичного процесу.

Про „**авторитарний спосіб легітимації**” ми говоримо чисто умовно. Бо сам цей вираз є *оксюморичним*, позаяк поєднує семантично контрарні поняття на зразок виразу «живий труп» (назва роману Л.Толстого). Проте, це явище має місце бути в політичній практиці. Суть її полягає в залякуванні (терорі) людей та маніпулюванні ними. Але у цьому разі годі говорити про легітимацію як визнання чи прийняття, яке ґрунтується на добровільному виборі та переконанні. Це поняття скоріше говорить про повне вихолощення позитивного змісту поняття легітимації.

У ХХ ст., коли на службу політичної легітимації мобілізуються ідеології (соціалізм, лібералізм, консерватизм, глобалізм тощо) в практику легітимаційних технологій входить пропаганда (поширення та роз'яснення) ідей, агітація (спонукання до їх практичної реалізації) та різноманітні маніпулятивні техніки, які об'єднуються під іменем ПІАР-технологій, спрямованих на створення привабливого позитивного образу з метою підвищити (або забезпечити) його легітимаційний потенціал. Протилежністю є *чорний ПІАР*, спрямований на створення негативного образу політичного лідера, політичної сили, соціального інституту чи форми життя, з метою їх делегітимації. Проте, варто відзначити, якщо для авторитарного, а тим паче для тоталітарного режиму, маніпуляція становить одну із передумов їх існування, то ступінь наявності маніпуляцій у демократичних режимах є критерієм міри наближення їх до ідеального типу демократії як нормативної ідеї.

На підставі вище розгорнутих міркувань можна зробити таке узагальнення: якщо в *онтологічній парадигмі* світобачення індивід *зливався* із природою (у міфології) або *підкорявся* (в релігійному світогляді) субстанції Бога й тому панували *онтологічно-*

сакральні форми легітимації, то у філософії Нового часу розум людини розглядається як єдине джерело знання та соціально-політичної практики. Тож актуалізується пошук рефлексивних механізмів легітимації. Саме такою моделлю раціональної легітимації політичного панування постає *ідея суспільної угоди*.

Контрактualістичний аргумент легітимації активно розробляється в політичній філософії новочасної доби і в епоху просвітництва й починає правити за універсальний чинник формально-процедурної легітимації не лише в політичній, економічній, а й інших царинах суспільного життя. Подальша *еволюція його* у політичній філософії Нового часу призвела до формування в межах теорії суспільної угоди двох парадигмальних *конструктивістських підходів легітимації* соціальних інститутів та політичної практики: *гобсівського*, закладеного на *інструментально-стратегічному розумі* нормативного індивідуалізму, та *кантівського* підходу *морального конструктивізму*, всаданниченого принципом морально-практичного розуму. Проте, починаючи з ХІХ ст. внаслідок стрімкого зростання історичного знання теорія суспільної угоди дедалі більш втрачає свою переконливість. Слід згадати, що класична філософія раціоналізму виросла із критики традиціоналізму. Вона висунула розум на роль граничної нормативної інстанції. Проте субстанційний розум вже у *Канта* зазнав диференціації на теоретичний і практичний. Причому єдність цих модусів розуму мислилися ним суто формально. За цих умов філософії відводиться роль Берегині розуму, бо вважається, що вона спроможна здійснювати так би мовити «пізнання до пізнання». Це так званий *епістемологічний фундаменталізм*, з яким пов'язувалися претензії філософії бути вищим легітимуючим арбітром стосовно усіх сфер культури. Ці претензії спиралися на *принцип суб'єктивності*, на якому базувалося все модерне мислення.

Згодом приходить усвідомлення методологічних меж новочасної трансцендентальної філософії, закладеної на принципі суб'єктивності у справі легітимації – це методичний соліпсизм. Настає розчарування в можливостях розуму, що інтерпретується як *криза розуму* та – філософії як *метафізики*. Йдуть пошуки шляхів її подолання в різних напрямках – від німецького історизму й неокантіанства до філософії практики, феноменології й прагматизму.

Повертаючись до контрактualістичного аргументу слід сказати, що також робляться спроби наповнити його новим методологічним змістом, зокрема у рамках теорій консенсусу, соціологічного нормативізму та системно-функціонального аналізу. Приміром, К.Маркс легітимаційний потенціал пов'язав з *діалектикою продуктивних сил і виробничих відносин*. Е.Дюркгайм акцент переніс на *метainститут поділу суспільної праці*, а М.Вебер запропонував ідеально-типові конструкти легітимації в площині соціальної дії, яка зв'язується умовою розуміння соціально покладеного смислу.

Позитивним наслідком цих пошуків було напрацювання критичної маси методологічних передумов для переходу в осмисленні легітимаційних засад від *принципу суб'єктивності* (філософії свідомості) до *принципу інтeрcуб'єктивності* (філософії мови). Зазвичай говорять *про комунікативний поворот*.

В парадигмі комунікації найбільш адекватним медіумом культурно-історичного втілення людського духу визнається *мова*, в площині якої твориться соціальна дійсність на засадах порозуміння, й у такий спосіб в соціальному вимірі долається протиставлення суб'єкта об'єкту.

Постметафізичні стратегії легітимації. Перехід до лінгвістичної парадигми легітимації позначив собою *постметафізичний спосіб* осмислення легітимаційних засад. Окреслюючи сучасний постметафізичний концептуально-методологічний ландшафт дискурсу легітимаційної проблематики як головні вершини його слід розглядати насамперед *теорію системного аналізу* Н.Лумана, *теорію дискурсивної етики* К.-О.Апеля й Ю.Габермаса та *постмодерністську культуру філософування*.

Спочатку зупинимося на перших двох, які являють собою контроверзні теоретичні стратегії *формально-процедурної* легітимації. Вони розвинулись внаслідок трансформації

відповідно *гобсівського* і *кантівського* підходів, в яких легітимуючий потенціал зміщується в самі *передумови та процедури* визнання соціально-політичної практики як справедливої.

Дискурсивно-етична стратегія легітимації здійснюється на передумовах трансцендентально-прагматичного здобуття *консенсусу*, шляхом трансформації практичного розуму в комунікативну раціональність. У цьому разі легітимність розуміється як домагання значущості, яке оспорюється в площині відкритого універсального громадського **дискурсу**. Причому останній править за метаститут через його універсальний вимір.

В дискурсивно-етичній парадигмі легітимації в новому світлі прочитується демократичний політичний процес. Суть дискурсивно-етичного розуміння демократії полягає в тім, що процедурам і передумовам здобуття раціональної згоди щодо політичних рішень надається легітимуюча сила. У цьому сенсі говорять про **демократичну легітимність**, зміст якої розкривають такі деліберативні передумови прийняття політичних рішень, як: дискурсивність, відкритість, прозорість та процедурність.

Тож успіх деліберативної політики пов'язується з інституціоналізацією в суспільному житті відповідних процедур і комунікативних передумов формування громадської думки й політичної волі. Громадська думка через канали загальних виборів і спеціальні форми участі трансформується в *комунікативну владу* (термін Ю.Габермаса), яка здатна здійснювати легітимуючий тиск на законодавчу й адміністративну владу.

Ядро теорії *системного аналізу* становить стратегія **процедурної легітимації**. Проте у цій парадигмі легітимація не виступає як повна "інтеріоризація" інституцій; не йдеться тут також і про реальний консенсус та суспільну гармонію поглядів на право і справедливість. Сучасне суспільство характеризується через функціональну автономізацію й оперативну замкненість найважливіших субсистем. Сукупна соціальна система маніфестує себе не через функції контролю над операціями, а через структурні прояви диференціації на субсистемах. У цьому контексті окрема *дія* індивіда або визначення мети самі по собі вже не спроможні виражати жодної раціональності. *Раціональний* вимір вони отримують тільки в масштабі референцій певної системи. А якщо додати, що у цій методологічній перспективі місце суб'єкта теорії дії (індивіда) заступає система, то стане зрозуміло, чому раціональність мислиться як *системна раціональність*. Поняття *процедури* також витлумачується як своєрідна соціальна система, в якій зінтегровані концепти дії, ситуації та відношення. На механізм процедури покладається завдання спростити майже неосяжну кількість можливих способів соціальної поведінки.

У цьому ж контексті дається тлумачення й реального демократичного процесу. Оскільки реалізація принципу максимальної участі індивідів в деліберативному процесі опрацювання рішень призводить до збільшення множини альтернатив-можливостей пропозицій, Н.Луман доходить думки про «анархічне ядро» (потенціал) демократичної політики Він наголошує: „Той, хто розуміє демократію в такий спосіб, з необхідністю приходиться до висновку, що вона несумісна з раціональністю” (Wer Demokratie so versteht, muß in der Tat zu dem Ergebnis kommen, daß sie mit Rationalität unvereinbar ist) [Цит. за: Habermas: 1973, s. 182]. Як же подолати цей ірраціональний потенціал демократичного процесу? Цю функцію покликані виконувати *формальні процедури*, всаданочені системною раціональністю. У цьому сенсі **демократія** тлумачиться як «*техніка опрацювання політичною системою інформації на її вході та виході*». У цьому розумінні й говориться що демократична політика, як автономна (автопойезисна) субсистема самолегітимується на основі своїх власних зобов'язуючих рішень. Окрім того, особливої ваги надається саме *невизначеності змісту* рішення шляхом процедури, що слугує, по суті, двигуном та “спонукальною силою процедури, безпосереднім легітимуючим чинником” політичних рішень.

Слід відзначити, що спільним моментом для дискурсивно-етичної і системно-аналітичної стратегій легітимації є те, що вони обидві намагаються відстояти просвітницький проект (перша шляхом забезпечення єдності розуму „в множинності його голосів” (Габермас) у формі процедурно досягнутого порозуміння, що встановлюється тимчасово, а друга – системною раціональністю). На противагу цьому філософський *постмодернізм* принципово заперечує будь-які стратегії легітимації на універсальних засадах (консенсуальні і системні, на ліберальній ідеї прав людини тощо). Заперечуючи їх як *гранднаративи* (термін Ж.-Ф.Ліотара) [Ліотар: 1998], постмодернізм обстоює пріоритет стратегії малих наративів (цінність одиничного, окремого, неповторного, унікального). Тим самим проект Просвітництва (раціональний чинник) та легітимація суспільних форм життя сучасного ліберального суспільства трансформується в площину *літературної критики* (Р.Рорті), як лінгвістичної стратегії розігрування одного словника проти іншого.

Однією із таких стратегій є традиційна, зокрема, для прагматизму практика повторного опису, що спирається на принцип історичності (contingency). Під повторним описом кінцевих словників розуміється зміна контекстуалістські обмеженої мови конкретної наукової чи політичної спільноти. У неопрагматизмі Р.Рорті стратегія повторного опису кінцевих словників спрямована на подолання практик легітимації на засадах морального універсалізму повинності, що ґрунтується на розумі як структурі людської самості [Рорті: 1996]. Щодо філософії, то в поняттєвих межах постмодерністської концепції вона зводиться до статусу одного із її жанрів літературної критики [Рорті: 2003], чим, зрозуміло, кладеться край будь-яким її претензіям на інстанцію вищої раціональної легітимації інших царин культури.

Доречно поставити запитання: яка ж з цих постметафізичних стратегій легітимації найбільш пасує сучасному надскладному соціальному світу на етапі його глобалізації. На наше переконання – дискурсивно-етична.

Наш оптимізм живиться тим, що попри значний утопічний потенціал дискурсивної етики, її методологічні принципи уможливають синтезувати в її межах комплементарний потенціал контрверзних моделей легітимації, які обстоюють сьогодні ліберали і комунітаристи, автори системно-теоретичного аналізу та постмодерністських проектів. У дискурсивно-етичній методологічній перспективі втрачають свою переконливість спроби тлумачити моральний універсалізм як ворога індивідуалізму, а єдність розуму – як форму репресії. Навпаки, завдяки *ідеалізованим передумовам комунікації*, які надають комунікативному розуму трансцендентального виміру, моральний універсалізм спроможний захищати цінність індивідуального й неповторного й шляхом інтерсуб’єктивного порозуміння за певних умов – утверджувати в суспільному житті ідеали гуманності, толерантності й справедливості.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, кілька узагальнюючих положень.

1. Розширене розуміння соціального інституту як *усталеного комплексу формальних та неформальних правил, принципів, кодів, смислів, що впорядковують та кристалізують соціальне буття індивідів у системі ролей, статусів та організацій*, здобуте в рамках феноменологічного підходу соціології знання виявило його потестарний потенціал, а відтак і апіорний зв’язок з перспективою легітимації інституту – обґрунтування, визнання (довіри) та прийняття.
2. На цій основі вдалося побачити, що процес легітимації перебуває в безпосередньому зв’язку з поняттям раціональності. Застосування чинника рефлексивності для розбудови ідеальних типів легітимації уможливило подолати межі суб’єктно-категоріальної схеми М.Вебера й співвіднести їх з певними історичними типами соціальності.
3. Перестановка від одних легітимаційних засад на інші відбувалася *еволюційним шляхом* в процесі *суспільної раціоналізації* в напрямку від надання

інституціональному світу космічної чи божественної релевантності до їх раціонального обґрунтування.

4. Тож парадигмальні трансформації поняття легітимації в філософсько-історичній перспективі відбивають специфіку постановки проблем легітимації та теоретико-методологічний арсенал їх розв'язання, відповідно, в контексті зміни парадигм філософування від онтологічної через менталістичну (розумову) до лінгвістичної. А це значить, як би це ні крамольно звучало, що в проблемі легітимації проступає майже вся історико-філософська проблематика, взята в її діахронії.

Література

1. Апель К.-О. Дискурсивна етика перед проблемою права та політики: чи можуть бути нормативно-раціонально легітимовані за допомогою дискурсивної етики мораль, право та політика з огляду на відмінність їх раціональностей? // Апель К.-О. Дискурсивна етика: політика і право. – К.: Український філософський фонд, 1999. – С. 23 – 43.
2. Апель К.-О. Етноетика та універсалістська макроетика: суперечність чи доповнювальність // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С. 355 – 371.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
4. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування // Макс Вебер. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К.: Основи, 1998. – С. 157 – 172.
5. Висоцький О.Ю. Герменевтика як спосіб осягнення легітимаційної політики // Практична філософія. – 2008. - №3. – С. 60 – 67.
6. Гиденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации. – М.: Ак. Проект, 2003. – 528 с.
7. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда // Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Пер. с фр. – М.: Наука, 1990. – С. 3 – 390.
8. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с фр. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с
9. Рорти Р. Случайность ирония и солидарность / Пер. с англ. – М.: Русское феноменологическое общество, 1996. – 282 с.
10. Рорти Р. От религии через философию к литературе: путь западных интеллектуалов // Вопросы философии. – М., 2003. – №3. – С. 30 – 41.
11. Тур М. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. – К.: Парапан, 2006. – 396 с.
12. Habermas J. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973. – 196 S.
13. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981. – Bd. 1. – 543 S.
14. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981. – Bd. 2. – 633 S.
15. Habermas J. Der Philosophische Diskurs der Moderne. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985. – 450 S.
16. Habermas J. Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und Staatstheorie. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1994. – 704 S.
17. Luhmann, Niklas. Legitimation durch Verfahren. Neuwied-Berlin, 1969. - 261 S.

